

ŞARKIN İNCİSİ SEMERKAND

-ERKEN DÖNEM KENT TARİHİ-

BAŞAK KUZAKÇI

✕ @ f / otukennesriyat

YAYIN NU: 2347
KÜLTÜR SERİSİ: 1228

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-967-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Zeynep Yasinoğlu

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: [0212] 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Başak Kuzakçı: İstanbul’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul’da tamamladı, 2016 yılında Yeditepe Üniversitesi Tarih (İngilizce/Burslu) Bölümü’nden mezun oldu. Aynı bölümde başladığı yüksek lisans eğitimini 2018 yılında “Turkish Women History Between 6 and 10 Centuries (Pre-Islamic Period)” başlıklı teziyle tamamladı. 2022 yılında “Soğd Türk ilişkileri (5.-8. yüzyıllar)” başlıklı doktora teziyle doktor unvanı aldı. Doktora sürecinde Berlin Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften Turfanforschung Enstitüsü’ne burslu kabul edilerek Soğdca öğrendi ve daha sonra Yeditepe Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı. Akademik eğitimini derece ile bitiren Kuzakçı; İngilizce, Rusça ve Fransızca dil eğitimleri aldı. İslam öncesi Türk Tarihi üzerine birçok akademik çalışması bulunan Kuzakçı, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nda Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Bahçeşehir Üniversitesi’nde Genel Türk Tarihi dersleri üzerine yarı zamanlı dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Afrasiyab/Semer kand'a Dijital Bir Yolculuk.....	9
ÖN SÖZ	13
KISALTMALAR	15
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEREŞAN'IN ARMAĞANI:

EKOLOJİ, COĞRAFYA VE ERKEN YERLEŞİMLER

Soğdya'nın Erken Çağları: Zereşan Havzası ve Afrasiyab	21
Afrasiyab'dan Semer kand'a 2500 Yıllık Kentin Tarihi ve Önemi	21
Soğdya'nın Erken Dönemi ve Coğrafi Çerçevesi	27
Erken Kent Modeli Olarak Afrasiyab: Arkeoloji, Topoğrafya ve Tahribat.....	31
Erken Kentleşmenin İzleri: Semer kand ve Zereşan Vadisi	34
Afrasiyab'dan Semer kand'a: Erken Kentleşme, Ekoloji ve Kırsal Temeller	36
Zereşan Havzasında Nehirler, Su Yolları ve Kentleşmenin Kökenleri.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

AFRASİYAB'IN MORFOLOJİSİ:

SUR, SARAY VE TOPLUM

Afrasiyab'dan Semer kand'a Bir Kültür Başkentinin Doğuşu.....	47
Afrasiyab'ın Mimari Morfolojisi ve Kent Şeması	47
Geo-arkeolojik Bulgular Işığında Afrasiyab'ın Çevresel Dinamikleri.....	50
Çömlek Çarkının Döndüğü İlk Günler: Afrasiyab'ın İlk Yerleşimcileri	51
Afrasiyab ve Semer kand Adlarının Kökeni ve Filolojik Tartışmalar.....	55
Semer kand'ın Kuruluşu, Surları ve Kentsel Kimliği	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİDARIN STRATİGRAFİSİ:

İMPARATORLUKLAR ÇAĞINDA SEMERKAND

<i>İktidar ve Kent: Ahemeniş'ten Türk Kağanlığına (MÖ 6. yy-MS 7. yy)</i>	73
Zereşan Üzerinde Bir Başkent: Ahemeniş Döneminde	
Semer kand'ın Siyasî Rolü.....	73
Afrasiyab'da Helenistik Dönem: İskender Sonrası Siyasal ve	
Kentsel Dönüşüm	77
Afrasiyab'dan Erken Orta Çağ'a: Semer kand'ın Yerel	
(Soğd) Hanedanlıkları	97
Semer kand ve Türkler: İdari Rejimde Askerî ve	
Diplomatik Dönüşümler.....	112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DUVARLARIN DİLİ:

SOĞD SANATI VE DİPLOMASİNİN İKONOĞRAFİSİ

<i>İktidarın İkonografisi: Semerkand Sanatında Üslup, Ritüel ve Prestij</i>	127
Maveraünnehir’de Erken Orta Çağ Resim Geleneği.....	127
Sanatın Sessiz Dönemi: Soğdya’nın Erken Anıtsal Mirası	135
Soğdya’da Dinî İkonografi ve Kültürel Sentez:	
İnançların Görsel Dönüşümü	138
Afrasiyab Duvar Resimlerinde Diploması ve İktidar:	
Semerkand’daki Elçiler	145
Duvar Resimlerinin Tarihsel Bağlamı ve Sanatsal Özellikleri	148
Semerkand’daki Liderlerin ve Elçilerin Temsili Sahnelerinin Analizi.....	153
Soğdya’nın Siyasi ve Kültürel Yapısının Bu Resimlere Yansıması	164
Orta Asya Duvar Resimlerinde Dönemsel Katmanlar: Afrasiyab,	
Varahşâ ve Şehristân Örnekleri	169
Epik Anlatının Estetiği: Soğd Duvar Resimlerinde Üslup ve Görsel Dil.....	174
Afrasiyab Duvar Resimlerinde Zemin, Astar ve Tempera Tekniği.....	176
Rengin Tarihçesi: Afrasiyab Duvarlarında Palet Genişlemesi ve	
Yeniden Boyamalar	179
Mavinin İmparatorluğu: Lapis Lazuli, Bedehşan Ultramarini ve Çivit	181
SONUÇ	187
Kentsel Oluşumdan İmparatorluk Metamorfozuna	
Erken Dönem Semerkand Tarih Yazımı ve Arkeolojisi	187
İktidarın Stratigrafisi: Ahemeniş Satraplığından Helenistik Senteze	192
KAYNAKÇA	199
DİZİN	213

Afrasiyab/Semer kand'a Dijital Bir Yolculuk

Bu eser, geçmişi dijital rekonstrüksiyonla okuma çabasının ürünüdür. MS 7. yüzyıl Semer kand'ında resmedilmiş Afrasiyab Duvar Resimlerinin dijital rekonstrüksiyonuna dayanmaktadır. Üç boyutlu modelleme, duvar resimlerindeki elçi alayı sahnesini mekânsal bağlamı içinde yeniden canlandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Video, elçilerin kimliklerine, diplomatik sembollerine, mimari arka plana ve sahnenin tarihsel bağlamına ilişkin güncel araştırma verilerini esas almaktadır.

Bu görsel anlatı, Soğd sanatının en önemli örneklerinden biri olan elçi alayını, dönemin siyasi ilişkileri ve kültürel temsilleri üzerinden yorumlamaktadır. Rekonstrüksiyon süreci, arkeolojik çizimler, fotoğraflık belgeler ve saha ölçümlerinden yararlanılarak, Afrasiyab saray kompleksinin 7. yüzyıldaki görünümünü olabildiğince bilimsel temelde yeniden kurmuştur.

“Bir kentin kimliğı, yüzyıllar boyunca hangi izlerle taşınır?”

MS 7. yüzyıl Semer kand'ını merak ediyorsanız, aşağıdaki karekodu okutarak izleyebilirsiniz.

İyi Seyirler!

ÖN SÖZ

Uygarlığın en eski hafızası, insanın toprağa iz bırakma arzusudur. Dağların arasında açılan kanallar, vadilerin bereketli topraklarında yükselen surlar, göğe meydan okuyan kuleler... Hepsi, bir toplumun kendini var etme iradesinin simgesidir. Tarihin en kadim izleri ise taşların sessizliğinde ve toprağın derinliğinde saklıdır. Bir vadideki sulama kanalı, bir platonun üzerine kurulan sur hattı, bir seramik parçasındaki mühür işareti... Bunların tümü, insan topluluklarının kırsal yaşamdan kentsel düzene geçişinin tanıklarındır. Uygarlık tarihinin en temel sorusu da tam bu noktada belirir: Peki bir şehir nasıl doğar?

Afrasiyab, bu sorunun Orta Asya'daki en parlak cevabıdır. Zerefşan Vadisi'nin bereketli topraklarında yükselen bu kent, MÖ 6. yüzyıldan itibaren çevresini su kanallarıyla besledi, surlarıyla korundu ve üç parçalı kent düzeniyle siyasi ve sosyal kimliğini inşa etti. Akropol, şehristân ve rabaddan oluşan bu yapı, Orta Asya'da kentleşmenin güçlü bir modeli haline geldi. Elinizdeki çalışma, Afrasiyab'ın doğuşundan Semerkand'ın klasik çağlarına uzanan erken dönem şehir tarihini bütünlüklü biçimde ele alan ilk monografik incelemedir. Daha önce dağınık halde bulunan kazı raporları, sınırlı sayıdaki makaleler ve fragman niteliğindeki veriler, bu kitapta sistemli bir tarih anlatısına dönüştürüldü. 19. yüzyılın sonlarında başlayan arkeolojik merak, Sovyet döneminin sınırlı araştırmaları, Fransız-Özbek ve İtalyan-Özbek heyetlerinin çalışmaları ile yazılı kaynaklar bir araya getirildi. Arkeolojik buluntular ve tarihsel kayıtlar birlikte değerlendirilerek sessiz taşlar konuşuruldu.

Afrasiyab'ın tarihi, bir kentin sınırlarını aşan bir öneme sahipti. Soğd coğrafyasının siyasi ve kültürel kimliğini temsil eden bu kent, İpek Yolu'nun kavşak noktasında uygarlıklar arasında bir köprü oldu. Sur taşlarındaki işaretler loncaların gücünü, fresklerdeki elçi sahneleri diplomatik rolünü, sulama kanallarının izleri ise kolektif emeğin ne denli iyi örgütlendiğini gösterdi. Afrasiyab'ın taşlarında başlayan bu hikâye, çağlar içinde Semerkand adıyla devam etti. Ahameniş döneminin satraplık merkezi, İskender'in seferindeki "Marakanda" garnizonu, Çin elçilerinin uğradığı bir diplomasi durağı, Müslüman coğrafyacıların "şarkın incisi" diye kaydettiği büyük şe-

GİRİŞ

Kent olgusunun ortaya çıkışı, kökeni ve teşekkülü; tarih, arkeoloji ve antropolojinin başlıca ortak çalışma alanlarındandır. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen Afrasiyab kentinin ortaya çıkışı ve bu süreci hazırlayan koşullar, kent köken teorileri çerçevesinde açıklanabilir. Kentleşme tarihine ilişkin teorik yaklaşımlar, genellikle bir yerleşimi kırsal alandan ayıran nitelikleri tespit ederek kenti tanımlar. Bu tanımlamada nüfus artışı, artı ürün, yeni meslek gruplarının belirginleşmesi ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, kent olgusunun ortaya çıkışındaki ana faktörler olarak kabul edilir.¹

Kenti, kırsal yerleşimden ayıran başat faktörlerden biri de kenti kuran toplumsal birimdeki iş bölümü ve uzmanlaşmadır. Kentin tarihsel kökenlerini Asya ve Yakındoğu'da arayan Max Weber, kaleyi, pazarı, idari birimleri ve mahkemeyi kenti karakterize eden temel unsurlar olarak sıralar. Weber, kentin bir diğer ayırt edici vasfı olarak ekonomik faaliyetlerdeki farklılaşmaya işaret eder. Ona göre ticaret, zanaat ve emtia mübadelesi, kent ekonomisinin dayandığı temel faaliyetlerdir; bu bakımdan kent, özünde bir pazar yeridir.²

Genel bir ifadeyle, kenti kırsal yerleşimlerden ayırt eden temel ölçütler şunlardır: yüz ölçümü ve nüfus büyüklüğü, farklılaşan ekonomik faaliyetler, çeşitlenen meslek kolları, artı ürüne el koyma biçimleri, tapınak mimarisi ve anıtsal eserler, ruhban-memur-yönetici sınıfın varlığı, yazılı kültür, örgütlü toplum yapısı, aritmetik ve geometri gibi alanlarda bilgi birikimi, hiyerarşik düzen, seçkinlerin toplumun diğer katmanlarından ayrışması, artı ürünün bölgesel ticarete konu olması ve siyasi kurumsallaşma.³

Kavramsal çerçeve bağlamında değerlendirildiğinde Afrasiyab; toplumsal örgütlenme, çeşitlenen ekonomik faaliyetler, yönetici sı-

¹ Mumford Lewis, *The City of History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*, Harcourt, Brace and World, New York 1961, s. 45.

² Max Weber, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, çev. Musa Ceylan, Yarın Yayınları, İstanbul 2012, ss. 89-109; E. Smith, M., "V. Gordon Childe and the Urban Revolution: an Historical Perspective on a Revolution in Urban Studies", *Town Planning Review*, 80/1, 2009, ss. 9-16.

³ Smith, M., "V. Gordon Childe and the Urban Revolution: an Historical Perspective on a Revolution in Urban Studies", *Town Planning Review*, 80/1, 2009, ss. 9-16.

Soğdya'nın Erken Çağları: Zerefşan Havzası ve Afrasiyab

Afrasiyab'dan Semerkand'a 2500 Yıllık Kentin Tarihi ve Önemi

MÖ 329'da Büyük İskender Afrasiyab'ı muhasara edip ele geçirmiştir. Bu dönemde Afrasiyab/Marakanda, güçlü surlarıyla ünlü bir kentti. İskender'in muhasarası altında, kalenin fethi sırasında yangınlar yaşandığı arkeolojiyle doğrulanmıştır. İskender'in Pers imparatorluğuna son vermesi Afrasiyab ve bütün Soğd coğrafyasını bir başka ifadeyle Maveräünnehir'i Greko-Baktriya'nın etkisi altına soksa da Soğd kralları eninde sonunda özerkliklerini yeniden kazanmışlardır. Bu süreçte Afrasiyab yabancı yönetimin çekirdeği haline getirilmiş, ancak kentin stratejik konumu nedeniyle Soğd geleneği büyük ölçüde korunmuştur. Helenistik dönemin etkileri mimarî ve günlük yaşamda kendini göstermiştir. Kuzey ve batı surlarında kullanılan kare pişmemiş tuğlalar, sur içi geçitler ve okçu mazgalları gibi yenilikçi savunma öğeleri bu döneme aittir. Duvarlarda nişler açılması, okçular için kulelerin inşası ve daha küçük kare tuğlaların kullanımı Helenistik teknik izleridir. Örneğin, Athena ve Tanagra tipi heykelciklerin yanı sıra “Θεόδοτος/ *Theódotos*” isminin kazındığı Yunanca seramik eserler bulunmuştur. Buna rağmen Afrasiyab'da Helenistik kimlik baskın olmamıştır. Batı'da Ai Khanoum gibi merkezler kadar zengin Helenistik malzeme görülmez. Afrasiyab daha çok bir sınır garnizonu gibi yapılandırılmıştır, günlük eşyalar da Soğd geleneğini sürdürür. Kentin ticaret düzeni, bazı kap biçimleri ve işçilik usulleri Soğd geleneğinin kuvvetli taşıyıcılarıdır. Bu bakımdan Soğdlar Helenistik dönemi yarı-sömürge şartları altında geçirip şehir kültürlerini korumuştur.

MS 3-4. yüzyıllarda Afrasiyab bölgenin sürekli akınlara uğraması nedeniyle küçülmüş, yerleşim alanı surların kuzey kesimiyle sınırlı kalmış ve şehir içi tarlalarla mezarlıklar ortaya çıkmıştır. Ancak geç Antik Çağ'ın sonunda Maveräünnehir ve Soğd coğrafyası yeniden canlanma dönemine girmiştir. Türk Kağanlıkları tarafından desteklenen Afrasiyab'ın ihsidler (xšyδ)¹ MS 5.-6. yüzyıllarda şehri

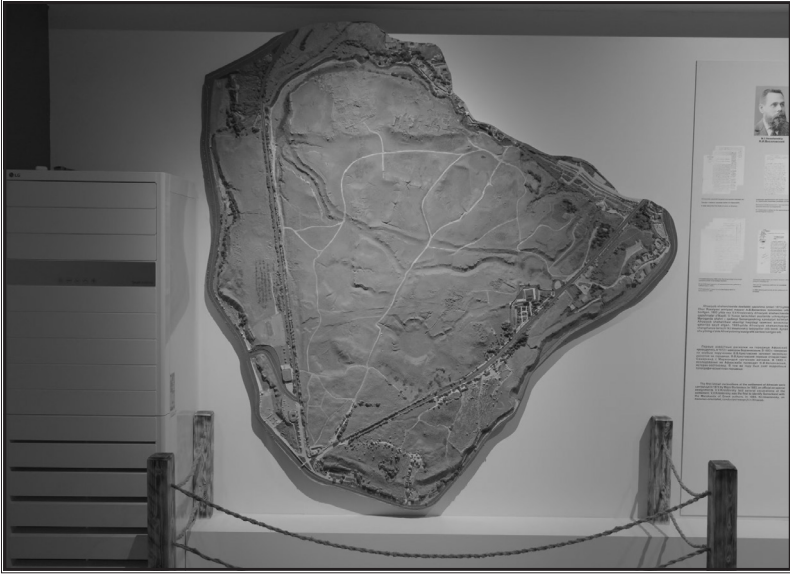
¹ Soğdça xšēδ, İranî xšāyaθiya “hükümdar/kral” ailesiyle bağlantılı bir yerli hü-

Afrasiyab'dan Semerkand'a Bir Kültür Başkentinin Doğuşu

Afrasiyab'ın Mimari Morfolojisi ve Kent şeması

Afrasiyab, mimari morfoloji ve topoğrafya açısından Orta Asya kent tipolojisinin ilk ve seçkin örnekleri arasında yer alır; kent düzeni bakımından standartlaşmış bir prototip görünümündedir. Semerkand'ın antik dönem ve Orta ağ'daki yerleşim çekirdeği, günümüz şehir alanının kuzeyindeki Afrasiyab adlı yüksek plato üzerinde bulunmaktadır.

Afrasiyab'ın üç parçalı kent şeması, ikale/akropolis (ark), kent- sel çekirdek (şehristn) ve dış yerleşim (rabad), Soğd kent geleneği- nin kalıcı bir özelliğidir. Kapalı akropol, yönetim ve kutsal alanların konumlandığı yükseltiyi ifade eder; şehristn, zanaat ve konut do- kusunun yoğunlaştığı ana gövdeyi; rabad ise sur dışında ekonomik uzantıları (pazar, imalathane, hanlar) barındırır.

Fotoğraf 8:

Afrasiyab Arkeoloji Müzesi, Kent Arazisi, Başak Kuzakçı, 2024.

İktidar ve Kent: Ahemeniş'ten Türk Kağanlığına (MÖ 6. yy-MS 7. yy)

Zerefşan Üzerinde Bir Başkent: Ahemeniş Döneminde Afrasiyab'ın Siyasî Rolü

Soğdya'nın dirençli, yeni şartlara uyum sağlayan, kısa sürede yenilenme kabiliyetine sahip sofistike kent kültürü, çeşitli medeniyetlerin geçiş güzergahındaki coğrafyası nedeniyle münhasır nitelikleri çeşitli ülkelerin ve ordularının dikkatini devamlı surette bölgeye çekti. Soğdya bu türden işgalleri ve bunun olumsuz sonuçlarını sıklıkla yaşadı, ancak söz konusu istilacılardan hiçbiri uzun süre Soğdya'yı ve en önemli merkezlerinden biri Afrasiyab'ı uzun süreli haki-miyet altında tutamadı. Kent ve genel çerçevede Soğdya çevredeki güçlü Pers ve Baktriya varlığına karşın bağımsız siyasî statüsünü ara dönemler müstesna tutulmak üzere muhafaza etti, tek bir politik gücün ve hanedanın yönetimine girmede.

Afrasiyab'ı ve Soğdya'yı ele geçiren ilk güç Pers Ahemeniş Hanedanlığı (MÖ 559-330) ordularıdır. Ahemeniş hükümdarı I. Darius'un (MÖ 522-486) MÖ 6. yüzyıla tarihlenen Behistûn Yazıtında Soğdlar onların tebaası arasında sayılır ve Soğdya, Partya (Horasan-İran), Arya (Herat merkezli Güney Baktriya) bölgeleri Ahemeniş İmparatorluğu'nun on altıncı satraplığı/eyaleti olarak sıralanır.¹ Kent mimarisi ve sosyal hayat bakımından sur çevresindeki güçlendirme ve ilavelerin yanı sıra şehrin su kaynaklarını zenginleştirme girişimleri Ahemeniş dönemindeki önemli gelişmelerden sayılabilir. Ahemeniş döneminin başında Zerefşan Nehri'nden 40 km'lik alana uzanan Dargom Kanalı üzerine ilave kanallar inşa edilerek Afrasiyab'ın güney kapısından şehrin içine giren bir su hattı inşa edildi.²

Ahemeniş yönetimi altındaki Semerkand'a büyük bir savunma hattı ile tahkimat inşa edilmesi, şehrin güvenliğini artırarak bölge halkı için cazip bir iskân merkezi oluşturdu. Bu durum, Semer-

¹ Başak Kuzakçı, *Soğdlar ve Türkler, İpek Yolu'nun Hakimleri ve Tüccarları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024, ss. 22-23; H. Jacobson, *An Early History of Sogdiana*, ss. 8-9.

² Terenojkin, "Voprosy periodizatsiy i kronologiy drevneishego Samarkanda"; Johanna Lhuillier, "Central Asia during the Achaemenid Period in Archaeological Perspective", *The Orient is its garden, Tribute to Rémy Bouchard*, ed. Sébastien Gonde, Ernie Haerinck, Peeters Publication, Paris, 2018, s. 267.

İktidarın İkonografisi: Semerkand Sanatında Üslup, Ritüel ve Prestij

Maveraünnehir’de Erken Orta Çağ Resim Geleneği

İran dünyasında duvar resmi geleneğine dair bilinen en eski atıf, Atinalı Athenaeus’un aktardığı, Mitylene’li Chares’e ait *İskender Hikâyeleri* adlı eserde yer alır; bu eser MÖ 4. yüzyıla tarihlenir.¹ Bu kaynağa göre, Med kökenli romantik “Zariadres ve Odatis” öyküsü o kadar popülerdi ki, İranlılar “bu hikâyenin tasvirlerini tapınaklarına, saraylarına ve hatta özel konutlarına” işlemişlerdi.² “Zariadres ve Odatis” hikâyesi, yerel Med tanrıçası *Anahita* kültüyle bağlantılıydı ve Sasani döneminde doğu İran kökenli *Keyanî destan döngüsüne* eklenmesi sayesinde Fars kaynaklarında yaşamaya devam etti.³

Chares’in bu anlatısı, Ahameniş döneminde Zerdüşt din kurumunun dışındaki halk anlatılarıyla ilişkili bir duvar resmi geleneğinin varlığını ima eder; ancak bu döneme ait herhangi bir maddi kalıntı günümüze ulaşmamıştır.⁴ İran dünyasından günümüze ulaşan en erken duvar resmi parçaları Helenistik döneme aittir ve biçim ile içerik bakımından esasen Grek üslubundadır.⁵ Helenistik yöneticilerin egemenliğinden sonra yeni İran hanedanlarının ortaya çıktığı doğu İran

¹ *Athenaeus XIII*, 35, s. 575.

² L. Pearson, *The Lost Histories of Alexander the Great, Philological Monographs XX*, New York: The American Philological Association, 1960, s. 39.

³ Mary Boyce, “Zariadres and Zarer”, *BSOAS XVII*:3, 1955, s. 47.

⁴ A. Belenitskiy, *Central Asia, Archaeologia Mundi*, Ithaca/New York 1968, s. 210.

⁵ En erken resim, İran Sistan’ındaki Kuh-i-Hvace’nin (Ghaghha-şahr) kazılarında Sir Aurel Stein tarafından ortaya çıkarılmış olup, bugün Yeni Delhi’deki Central Asian Antiquities Museum’da muhafaza edilmektedir; üslup ve konu bakımından bütünüyle Hellenistik karakterdedir. Stein bu resmi Part dönemi ya da erken Sasani dönemine tarihlemektedir; bkz. *Innermost Asia, Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su and Eastern Iran II*, Oxford, 1928, ss. 913-921; F. H. Andrews, *Catalogue of Wall-Paintings from Ancient Shrines in Central Asia and Sistan*, Delhi, 1933, ss. 58-59. Bununla birlikte, Herzfeld’in Kuh-i-Hvace’de keşfettiği daha geç tarihli Part duvar resimleri, Stein’in bulduğu fragmanın Helenistik üslubu için yerel öncüller sağlamaktadır. Kuzey Afganistan’da yakın zamanda keşfedilen ve Di-oskuroslar betimini içeren duvar resminin tarihi ise, tam yayımı yapılmıyca dekl belirsizliğini koruyacaktır; bkz. I. Kruglikova, *Afghanistan, Historical and Cultural Quarterly XXV*:3, Kabil 1972, ss. 99-100.

DİZİN

A

Afrasiyab 7, 8, 9, 13, 14, 17, 18, 21, 22,
24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 104,
111, 134, 135, 136, 145, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 155, 156, 157, 158, 159,
161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 176, 177, 178, 179, 180,
182, 187, 188, 189, 192, 193,
194, 195, 196, 197, 198, 200,
208, 210

Ahamenişler 26, 29, 30, 64

Ajina-tepe 131, 178

Akropol 13

Amu Derya 41

Aral Gölü 29

Arkeolojik kazı 187

Arrian 25, 26, 36, 76, 77, 78, 79, 80,
199

B

Baktriya 21, 58, 66, 67, 73, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 96, 97,
98, 100, 116, 118, 124, 129, 130,
131, 142, 181, 192, 197, 211

Baktriyalılar 28, 75

Bamiyan 131, 133, 134, 137, 178

Bezeklik 178

Buhara 24, 28, 30, 43, 44, 48, 61, 62,
63, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
110, 111, 112, 113, 115, 116,

117, 118, 121, 122, 131, 135,
143, 194

C

Ceyhun Nehri 28, 38, 121

Çin 13, 22, 27, 29, 36, 43, 48, 63, 68,
104, 109, 110, 111, 114, 116,
117, 119, 120, 123, 134, 135,
146, 147, 148, 149, 152, 153,
157, 161, 165, 167, 168, 171,
178, 183, 187, 194, 197

Çin elçileri 146

Çin yıllıkları 36, 116

D

Dalverzin 131

Dargom Kanalı 39, 50, 59, 73, 97, 188

Diplomasi 8, 145

E

Emeviler 111

F

Farsça 27, 43, 55, 56, 162

Fergana Vadisi 29, 44

Fundukistan 131, 133, 134, 137

G

Grekçe 25, 26, 95

Grekler 29, 30

Greko-Budist sanat 131

H

Harezmi 29, 64, 99, 128, 129, 130, 138,
143

Helenistik Dönem 7, 77, 85

Hindistan 28, 75, 92, 104, 115, 116,
119, 120, 131, 135, 141, 147,

167, 168, 179, 181, 182, 183,
184

Hindukuş 28, 137

Hunlar 116, 117, 120, 192

I

İkonografi 8, 138

İpek Yolu 13, 22, 26, 42, 48, 63, 73, 100,
104, 109, 124, 158, 165, 168,
193, 195, 197

İran 29, 30, 67, 73, 75, 120, 121, 127,
128, 129, 130, 132, 134, 135,
138, 139, 140, 146, 147, 152,
158, 163, 164, 166, 167, 168

İskender 7, 13, 18, 21, 22, 25, 29, 35,
36, 57, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 86,
88, 95, 96, 127, 192, 197

İslam fetihleri 103, 111

İslam öncesi dönem 62

K

Kağan 121, 122, 123

Kale 23, 48, 65, 68, 189, 190

Karadeniz 29, 120, 123

Kentleşme 7, 17, 36

Kent mimarisi 73

L

Lukonin 100, 205

M

Mahalle 189

Maniheizm 194

Marakanda 7, 13, 21, 25, 26, 33, 36, 39,
49, 55, 56, 58, 66, 67, 76, 77, 78,
79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 192, 197, 200, 203,
208

Masson 36, 37, 83, 86, 87, 90, 99, 100,
187, 207

Mâverâünnehir 57

Morfoloji 26

N

Narşahi 62, 103

Nevbahar 48

O

Obol 88

Orta Asya 8, 13, 18, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 35, 42, 43, 47, 53, 56, 60,
61, 62, 63, 64, 75, 85, 86, 90,
92, 98, 104, 105, 111, 116, 118,
119, 120, 123, 130, 132, 134,
135, 139, 140, 141, 142, 145,
148, 152, 153, 160, 163, 166,
168, 169, 176, 178, 181, 187,
192, 198

Orta Çağ 7, 8, 24, 27, 36, 47, 48, 65, 68,
77, 97, 99, 106, 108, 112, 127,
130, 131, 132, 134, 135, 137,
138, 178, 179, 181, 194

P

Pamirler 28

Partlar 74, 76

Paykent 105, 110, 121

Pencikent 24, 26, 43, 57, 64, 102, 104,
105, 106, 109, 111, 112, 113,
117, 118, 119, 134, 135, 138,
140, 141, 142, 145, 151, 157,
160, 169, 170, 171, 172, 173,
174, 176, 177, 182, 183, 184,
186, 194, 201

R

Rabad 23, 53, 61, 189, 190, 191, 195

Ritüel 8, 127

Rus-i Taq 61

S

Sakalar 29, 75, 76

Sanat 65

Sarazm 30, 34, 39, 74, 196, 200, 209

Sâsâniler 117, 120

Schlumberger 128, 129, 130, 209

Semerikand 7, 8, 9, 13, 14, 18, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 47, 49,
50, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 66,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 97, 98, 99, 100, 101, 103,
105, 106, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118,
123, 127, 134, 135, 145, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 172, 183, 187,
188, 189, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198, 206

Seramik 83, 87, 94

Seyhun Nehri 29, 75, 116

Soğdca 5, 25, 28, 55, 56, 109, 117, 131,
140, 151, 156, 186

Soğdlar 21, 42, 73, 75, 76, 78, 79, 100,
106, 109, 116, 118, 121, 122,
124, 136, 139, 141, 143, 144,
168, 205

Soğd sanatı 118, 176

Soğdya 7, 8, 21, 27, 28, 29, 30, 34, 42,
43, 48, 49, 53, 58, 65, 66, 67, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 88,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
104, 105, 108, 109, 110, 111,
112, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 131,
135, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 144, 145, 146, 147, 148,
157, 164, 165, 166, 167, 169,
171, 172, 182, 183, 192, 194,
195, 197

Sur hattı 59

Suyab 52, 64

Şehristan 23, 189

Şiva 141, 142

T

Tang Hanedanı 148, 187

Tanrı Dağları 29, 44, 136

Taraz 121

Tarım 131

Taşkent 22, 26, 29, 36, 37, 38, 59, 64,
77, 86, 89, 92, 99, 100, 112, 113,
121, 129, 131, 135, 136, 137,
153, 199, 201, 202, 203, 207,
208, 209, 210, 211

Ticaret 62

Türk Kağanlığı 122, 123, 155, 163, 165,
188, 193, 197

Türkler 7, 42, 56, 57, 73, 100, 109, 112,
120, 124, 166, 193, 196, 205,
211

U

Ustruşana 103, 136, 172, 173, 183

V

Varahşa 8, 102, 103, 134, 135, 143, 145,
169, 170, 171, 172

Varkhuman 145, 146, 148, 151, 152,
156, 158, 159, 160, 162, 163,
164, 166, 169, 170, 193, 197

Veshparkar 141, 142, 143

Volga 29

Y

Yabgu 121

Yaz Sarayı 32

Z

Zerdüştlük 139

Zerefsan Vadisi 7, 13, 30, 34, 50, 60,
94, 100, 101, 112, 113, 119, 187,
195